

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Володимир Ричка

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
сектор досліджень з історії Київської Русі,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), wol@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8037-4106>

Меморандум Ярослава Осмомисла (Про походження ранніх галицьких звісток Київського літопису XII ст.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/!!!>

УДК: 347,934+222.6(447)«XII ст.»

Анотація. Розглядається комплекс ранніх галицьких звісток Київського літопису XII ст. **Мета статті** полягає у встановленні їх походження та ймовірних шляхів проникнення до літописного зводу. **Методологічну основу** дослідження визначає універсальний принцип історизму з притаманними йому методами герменевтичних процедур і контент-аналізу мовного коду літописних текстів. **Наукова новизна.** Висунуто гіпотезу про походження галицьких письмових свідчень 1144–1158 рр. Київського літопису зі складеної в Галичі наприкінці 1150-х рр. підбірки текстів, умовно названої «меморандумом Ярослава Осмомисла». **Висновки.** Спонукою до створення серії розрізнених пам'ятних записів були домагання галицького князя покласти край претензіям свого двоюрідного брата Івана Ростиславича (Берладника) на належну йому частку володінь у Галицькій землі. Заручившись підтримкою впливових руських і польських князів та угорського короля Ярослав відправив до Києва 1159 р. свого посланця Ізбігнева Івачевича з метою домогтися екстрадиції Івана Берладника. Ця місія вимагала від нього укладення серії задокументованих свідочств для підтвердження власницьких прав Ярослава Володимировича на утримувані ним галицькі волості. Усним їх обрамленням мали стати свідчення послів, делегованих до участі в київському трибуналі поважними володарями. Хоча ретельно підготовлена Ярославом Осмомислом акція провалилася, представлене його посланцем у Києві «досьє» не було, як уявляється, приречене на безвісність. Ним скористався укладач Київського літопису, уцілюючи його у серію галицьких звісток на хронологічному проміжку 1144–1158 рр. Контекстуалізовані серед інших повістєвих сюжетів літописного твору, вони не демонструють слідів імпровізаційної словесної техніки, притаманної природі «усних джерел».

Ключові слова: Київський літопис, галицькі звістки, Ізбігнев Івачевич, меморандум Ярослава Осмомисла, Галич, Іван Берладник.

Київський літописний звід кінця XII ст., що є безпосереднім продовженням «Повісті временних літ», являє собою складний за характером і жанровою

структурою літературний твір. У ньому відклалися річні записи, а також різні за формою й обсягом ширші оповіді, серед яких дослідники вирізняють низку окремих повістей¹. Проблема їх походження, авторства та місцевої приуроченості досі залишається предметом жвавих суперечок. Одним із таких дискусійних питань стало встановлення шляхів походження та природи галицьких свідчень у Київському літописі.

Більшість дослідників розпізнавали їх чіткі текстуальні ознаки у прикінцевій частині цього літописного зводу. Галицький цикл оповідань Київського літопису, на думку М.С.Грушевського, розпочинається від 1173 р., під яким описано родинну трагедію галицького князя Ярослава Володимировича (Осмомисла). За цим своєрідним прологом «більш густою, прагматичною серією ідуть потім сі галицькі звістки від смерті Ярослава 1187 р. і закінчуються поворотом на галицький стіл його сина Володимира під р. 1190. Вони особливо цікаві як можливі фрагменти галицької повісті»².

Руку галицького літописця Б.О.Рибаків убачав у вміщеному в Київському літописі опису наслідків дністровської повені в Галичі 1164 р., та прибуття до двору Ярослава Осмомисла наступного року двоюрідного брата тодішнього візантійського імператора Мануїла I – Андроніка Комніна. Інший галицький книжник, на його думку, описав події 1187–1188 рр. З'явившись при дворі київського князя Рюрика Ростиславича в 1189–1190 рр., він «вписав у літопис Рюрикового літописця біографію Володимира Галицького і славетні рицарські діла його шурина й покровителя Ігоря Сіверського»³. До числа галицьких письмових свідчень у Київському літописі П.П.Толочко відносив запис про перебування в Галичі Андроніка Комніна, текст літописної статті 1187 р., в якій розповідається про смерть Ярослава Володимировича та його заповіт й оповідання про боротьбу за галицький стіл після його смерті⁴.

М.Ф.Котляр звернув увагу на ще один, більш ранній комплекс галицьких звісток у Київському літописі. Дослідник розпізнавав у ньому низку повістевих творів про князя Володимирка Володаревича, його сина Ярослава Осмомисла та онука Володимира. Повість про галицького князя Володимирка була, на його думку, найбільшою з них – вона охоплює події 1145–1152 рр. При цьому історик не бачив підстав стверджувати про те, що

«київські книжники запозичили всі свідчення про Галицьку землю й Галич із тамтешніх писемних джерел. За стилістикою, слововжитком, зображувальними засобами тощо ці відомості в більшості мають усний характер. А фіксація їх у зводі належить уже київським літописцям або редакторам... Рука гіпотетичного галичанина в Київському літописі не помітна. Отже відкривається можливість говорити про усну традицію надходження галицьких звісток у Київський звід і думати про шляхи її проникнення»⁵.

¹ Див.: Бестужев-Рюмін К.Н. О составе русских летописей до конца XIV в. – Санкт Петербург, 1868. – С.77–84. М.С.Грушевський називав їх «дружинними» чи лицарськими повістями (див.: Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.3. – К., 1993. – С.35).

² Грушевський М.С. Історія української літератури. – Т.3. – С.27.

³ Рибаків Б.А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». – Москва, 1972. – С.159.

⁴ Толочко П.П. Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. – К., 2005. – С.195–197.

⁵ Котляр Н.Ф. Галицька традиція в киевском своде XII в. // Древнейшие государства Восточной Европы: 2011 год: Устная традиция в письменном тексте / Отв. ред. Г.В.Глазырина. – Москва, 2013. – С.263.

Апеляція до «усних джерел» літописних кодексів стала в дослідницькій практиці давньоруського джерелознавства зручним, сказати б рятувальним прийомом для виправдання неспроможності прояснення інших шляхів проникнення тих чи інших свідчень у писемні тексти⁶. Попри провідну, безсумнівно, роль усної міжперсональної комунікації в XI–XII ст. писемність стала доволі значущим інформаційним компонентом середньовічної культури. Це засвідчують численні знахідки археологів у культурних шарах давньоруських міст (зокрема й Галичини) інструментів для письма – писал, бронзових застібок до книг, різноманітних написів на керамічних і кістяних виробах, а також вислих свинцевих печаток із написом «Дьньслово»⁷. Ними запечатувалися конфіденційні («всередині слово») послання, що їх князівські управлінці доставляли потрібним адресатам. У містах Київської Русі зосереджувалися органи світського та церковного управління, діяльність яких не могла обходитися без, нехай ще доволі скромного за своїм обсягом, письмоводства. Від початку XII ст. вищується значення княжих дворів, які стали інституціональними центрами політичної системи Русі, вузловими комунікативними точками, місцем пересікання потоків інформації і спілкування.

Одним із таких регіональних осередків державної влади був відкритий перед західноєвропейськими культурними впливами княжий двір Галича. Свідчення пізнішого Галицько-Волинського літопису дозволяють скласти уявлення про його організаційну структуру та чималий штат палацових слуг, серед яких були й досвідчені канцеляристи. Дипломатичне і приватне листування князя, його розпорядження, звіти про видатки та прибутки, інвентарні описи тощо мали бути зафіксованими на письмі. Подібна практика письмоводства, безперечно, уже існувала й у період княжіння в Галичі Володимира Володаревича та його сина Ярослава. В їхньому оточенні і слід, на мою думку, шукати автора ранніх галицьких письмових свідчень Київського літопису.

Найбільш підходящим часом для спонук створення розрізаних пам'ятних записів їхнього володарювання, гадаю, були 1150-ті рр., на які припала смерть Володимирка й початок княжіння в Галичі його сина Ярослава. Із-поміж інших проблем, що дісталися йому у спадок від енергійного та діяльного батька, був тягар довголітньої ворожнечі з їхнім безземельним родичем Іваном Ростиславичем. Ярослав Володимирович побоювався свого двоюрідного брата, прозваного Берладником, і наполегливо, але доволі безуспішно переслідував давнього ворога. Про одну з таких спроб його домагання екстрадиції утримуваного київським князем Ізяславом Давидовичем Івана йдеться в літописній статті 1159 р.: «В то же лето нача Ярослав Галичський искати Ивана Ростиславича . стрьичича своего»⁸.

Іван був представником старшої лінії Ростиславичів, єдиним сином рідного брата Ярославого батька та ще за життя останнього претендував на Галич. Ці претензії знаходили співчутливу підтримку з боку місцевого боярства. На різдвяні свята 1144 р., коли Володимирко вирушив на лови до Тисмениці, «в то же время послашася Галичане по Ивана . по Ростиславича въ Звенигородъ и въведоша к собѣ в Галичь .

⁶ Як справедливо зауважив С.М.Каштанов, «у розпорядженні медієвіста взагалі немає «усних джерел». Коли йдеться про середньовічні «усні джерела», мається на увазі інформація, спочатку почерпнута з усних джерел, але котра збереглася тільки в письмовому вигляді. Фольклор є формою народної історіографії, утім не джерелом, на підставі якого можливо реконструювати реальну подію» (див.: *Каштанов С.М.* Есть ли у медиевиста «устные источники»? // Там же. – С.218).

⁷ *Петсигрич В.М.* Археологічні джерела про писемність на південно-західних землях Київської Русі // Київська Русь: культура, традиції. – К., 1982. – С.44.

⁸ *Ипатьевская летопись* // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т.2 [2-е изд.]. – Москва, 2001 – Стб.496.

Володимиръ то слышав . съвкупѣ дружинѣ и приде на нь к Галичю»⁹. Йому вдалося розгромити у запеклій і довготривалій битві військо Івана. Умілі дії Володимира не дали тому можливості зачинитися в місті («застоупиша и от града и нелзѣ бяше възвратитися ему у град»), через що довелося повернутися на втечу («И пробѣже сквозѣ полкъ к Дунаю и оттуда полемъ прибѣже ко Всеволоду Киеву»¹⁰). Як бачимо, Іван Ростиславич спершу подався знайомими, вочевидь, шляхами на південь, до Дунаю. Зв'язками цього руського князя з дунайською вольницею з центром у Берладі¹¹, мабуть, і пояснюється походження його прізвиська. У відомій своїй грамоті у справі митних оплат у подунайських городах, що включає дивні для XII ст. подробиці й дату (1134 р.), він титулував себе берладським князем:

«[...] аз, Иванко Ростиславичъ от стола Галичского, кнезь Берладскыи сведчюу купцем месибринскым да не платет мыт у граде нашем у Малом у Галичи на изклад, разве у Берлади и у Текучом и о у градох наших. А на исъвоз розным товаром тутошным и угорьскым и руськым и чеськым, а то да платет николи жь разве у Малом у Галичи. А кажить воєвода. А на том обет»¹².

На думку М.С.Грушевського, попри те, що цей документ містить підозрілі для XII ст. подробиці й недолугу дату,

«вповні відкидати грамоту Берладника, як фальсифікат, не можна – надто багато є в її змісті, в її подробицях такого, що не легко положити на рахунок вигадки... Дивну графіку й взагалі філологічну сторону можна до певної міри об'яснити пізнішим копіюванням, а також і тим, що писар міг бути місцевий чоловік, з Подунав'я, з книжною мовою тодішньої Русі не обізнаний»¹³.

Учений обережно припускав, що грамоту датовано березнем 1144 р., коли Іван по своїй люгневій втечі з Галича міг бути в Берладі. Вперше Івана названо Берладником у літописних джерелах під 1146 р., коли він, за свідченням Київського літопису, «прибіг з війни» до Святослава Ольговича в Новгород-Сіверський («тогда с полку прибеже к нему Иван Берладник»¹⁴). Це може свідчити про те, що його ім'я в тогочасній суспільній свідомості вже міцно поєдналося з назвою примарно далекого галицько-руського анклаву на Нижньому Дунаї.

Іван Ростиславич домагався реалізувати своє право на частку володінь у Галицькій землі, усі волості якої опинилися в руках Володимира Володаревича. Сподіваючись знайти підтримку серед впливових державців тогочасної Русі він подався до двору київського князя Всеволода Ольговича, який тоді саме розсварився з Володимиром Галицьким. Під 1146 р. у літописі сповіщається про похід організованої ним коаліції князів на галицький Звенигород. Проте він не став успішним для її учасників. Передчасна смерть Всеволода у серпні того ж року поклала початок довготривалій

⁹ Там же. – Стб.316–317.

¹⁰ Там же. – Стб.317.

¹¹ Ця місцевість охоплювала правобережні терени Нижнього Подунав'я та частину Нижнього Припруття в пониззі Дунаю. Ширше див.: *Коновалова І.П., Перхавко В.Б.* Древняя Русь и Нижнее Подунавье. – Москва, 2000. – С.71–74.

¹² Памятники русского права. – Вып.2: Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. / Сост. А.А.Зимин. – Москва, 1953. – С.26.

¹³ *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – Т.2: XI–XIII в. – К., 1992. – С.422.

¹⁴ *Ипатьевская летопись.* – Т.2. – Стб.329.

і запеклій боротьбі, що зав'язалася за київський стіл між старшим онуком Мономаха Ізяславом Мстиславичем та його молодшим сином Юрієм Володимировичем. Іван Ростиславич став на службу до згадуваного вже Святослава Ольговича. Згодом бачимо його у брата Ізяслава Мстиславича – Ростислава Смоленського¹⁵, а потім він опиняється у Суздалі.

Про труднощі і дні Івана, що обіймають майже ціле десятиріччя, практично нічого не відомо. Аж під 1158 р. у літописі з'являється розлоге повідомлення про появу його в Києві. Закутого в кайдани, Івана привів Юрій із Суздаля з наміром віддати, усупереч хрестоцілувальній обітниці, на розправу своєму зятеві Ярославів Осмомислу («В то же веремя привель Гюрги . Ивана Ростиславича . рекомаго Берладника . ись Суздаля . окованого . хотя и дати Ярославу зяти своему»¹⁶). Угоду про передачу Івана Ростиславича галицькому князеві було укладено заздалегідь, адже в Києві вже чекали на нього Ярославів люди («прислалъ бо бяше Ярославъ оуже по Берладника . Святополка князя и Коснятина Сѣрославича с многою дружиною»). Та через втручання київського митрополита Костянтина оборудка не відбулася. Ставленник Юрія на митрополитичу кафедру рішуче виступив на захист Івана («и нача молвити митрополитъ . игумени вси . Гюргеви рекуче: грѣхъ ти еси естъ цѣловавши к нему хрестъ держиши в толицѣ нужи . а и еше хочещи выдати на убиство»¹⁷).

Юрій прислухався до цих слів і зберіг Іванові Берладнику життя. Однак волі йому не подарував, а вирішив повернути до суздальської в'язниці. Та дорогою у Суздаль чернігівський князь Ізяслав Давидович відбив Івана й забрав його до себе у Чернігів («пославъ прекры . мужи своя . и поя и к собѣ Чернигову . и тако же избави Богъ Ивана от великия тоя нужда»¹⁸). Ізяслав, який ласився на київський престол, тим самим хотів, подібно до Ізяслава Мстиславича, тримати в напрузі галицького князя.

Після смерті Долгорукого Ярослав Володимирович не відмовився надати «галицьку поміч» Ізяславові Давидовичу, який заступив Юрія на київському столі. Демонструючи свою лояльність до київського князя, Ярослав у той же час не полишав надії домогтися видачі утримуваного ним Івана Берладника. Заслання і скоро смерть у Чернігові митрополита Костянтина розв'язала йому руки. Ярослав Осмомисл заручився підтримкою чернігівських князів Святослава Ольговича та Святослава Всеволодовича, смоленського Ростислава, володимирського Мстислава, луцького Ярослава, дорогобузького Володимира Андрійовича, угорського короля й польських князів («Ярослав бо бяше подъмолвилъ князѣ Рускиѣ . и короля . и Лядския князя да быша ему были помочьници на Ивана . и обѣщашася ему вси»). Вони дотримали слова та, як сповіщається у продовженні цього повідомлення, уміщеного в Київському літописі під 1159 р., відправили до Києва своїх посланців:

«и послаша послы Киеву къ Изяславу Давидовичю . Ярославъ Галичский . Избигиѣва . Святославъ Олговичъ Жирослава Иванковича . Ростиславъ Мьстиславич (и) Мьстиславъ Изяславичъ . Жирослава Васильевича Ярославъ Изяславичъ . Онофрѣя . Володимерь Андрѣевичъ . Гаврила Васильевича Святослав Всеволодичъ Киянина . король мужа своего . и от Ляховъ – мужъ свои»¹⁹.

¹⁵ Див.: Там же. – Стб.338. Зі смоленським княжим двором був тісно пов'язаний і його син Ростислав Берладничич, якого в 1189 р. кликали «мужі галицькі» до себе в Галич на княжіння («он же слышавъ радъ бысть . испросися оу Давыда . бышетъ бо Давыдъ приять его к собѣ . И еха из Смоленьска в борзѣ . ко Оукраинѣ Галичской»; див.: Там же. – Стб.663).

¹⁶ Там же. – Стб.488.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Там же. – Стб.497.

Прибуття до двору київського князя такої представницької делегації передбачало, мабуть, організацію публічних слухань у «справі» Івана Берладника. Першорядна роль у цих дебатах відводилася, безперечно, представникові галицького князя Ярослава Володимировича. Ким був цей його посланець на ймення Ізбігнев?

На сторінках літописних текстів його згадано двічі – у наведеному вище повідомленні та у статті 152 р., де йдеться про війну київського князя Ізяслава Мстиславича з батьком Ярослава – Володимиром Галицьким. У битві над Сяном поблизу Перемишля з дружиною Ізяслава та союзними йому угорськими й чорноклобуцькими полками Володимирове військо зазнало нищівної поразки («и въѣхаша отвсюду оу полкъ Володимеръ . и тако потопташа ꙗ . и многы ту избиша . а друзии истопоша а другыа изоимаша»). Галицькому князеві пощастило врятуватися («Володимеръ . же видивъ силу Оугорскую . поскочи перед ними . и вматаса въ Оутры . и в Черныи Клобукуы . токмо единъ оутече . съ Избыгнѣвом же съ Ивачевичемъ . в городъ Перемышль»²⁰).

Імовірно, Ізбігнев Івачевич був князівським воеводою або іншим, наближеним до галицького володаря, придворним. Його ім'я виказує польське походження²¹. Появу цього чужинця на службі в Галичі можна пов'язати з участю Володимирка в поході на Польщу взимку 142–143 рр. Разом із полками Святослава Всеволодовича й Ізяслава Давидовича Володимир Галицький тоді рушив на допомогу польському князеві Владиславу II. Той був одружений із дочкою київського Всеволода Ольговича і сподівався на допомогу могутнього тестя в міжусобній війні зі своїми молодшими братами – Болеславом Кучерявим та Мешком III Старим («В ту же зиму посла Всеволодъ сына своего Святослава . и Изяслава Давидовича . съ Володимеромъ с Галичским . в помочъ Володиславоу . на братью его на меншую . на Болиславичѣ»). Виконавши свою місію, руські державці повернулися додому не з порожніми руками («и въезавѣше възратишася . боле вземше мирных Ляховъ нежели ратных»²²). Із-поміж цих «мирних і ратних ляхів» міг бути й Ізбігнев Івачевич, котрий своїми професійними здібностями, очевидно, привернув увагу галицького правителя та був узятий ним до свого двору. Його кар'єра на князівській службі складалася, либонь, успішно, тіснішою ставала прив'язаність Ізбігнева до дому свого покровителя. Він став свідком поразки галицького війська і приниження Володимирка в перемишльському полоні, очевидцем та учасником його перемовин з угорським королем Гезою II й Ізяславом Мстиславичем і замирення з ними. Імовірно, Ізбігнев долучився до складання договірних документів (хресних грамот) та самого обряду хрестоцілування. Процедура присяги з утвердженням її непорушності на хресті передбачала, як засвідчувала руська політична практика, участь у ній свідків із боку обох договірних сторін. Ізяслав Мстиславич своїм представником обрав, зазначається в літописі, київського боярина Петра Бориславича. У Володимира Галицького атомність вибір був невеликим. Підходящою кандидатурою став Ізбігнев Івачевич, спільно з яким князь ділив тягар перемишльського полону.

Він, правдоподібно, був вірним слугою Володимирка, після чияї смерті – і його сина Ярослава. Разом із Тудором Єлчичем та Коснятином Сірославичем він вів у походи галицькі полки, був помічником й опікуном молодого князя. Коли в

²⁰ Там же. – Стб.449.

²¹ У «Повісті временних літ» під 1106 р. згадується син польського князя Владислава I на ім'я Ізбігнев, котрий утік від брата Болеслава Кривоустого в Русь до Святополка (див.: Лаврентьевская летопись. – Вып.1: Повесть временных лет // ПСРЛ. – Т.1. – Ленинград, 1926. – Стб.281). На князівській службі у Володимиркового батька – перемишльського князя Володаря певний час був сумнозвісний польський аристократ Петрок (Петро) Властович (про історію його зрадництва див.: Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.319).

²² Лаврентьевская летопись. – Вып.2: Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку // ПСРЛ. – Т.2. – Стб.310. Пор.: Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.313.

лютому 1154 р. Ізяслав Мстиславич рушив на Галич війною вони виявили турботу про свого юного володаря, кажучи:

«Ты еси . молодь . а поеди прочь и на нас позоруй . како ны будеть отець твои кормиль и любиль . а хочемъ за отца твоего честь . и за твою головы своя сложити . и рѣша князю своему . ты еси оу нас князь одинь . оже ся тобѣ што оучинитъ . то што намъ дѣяти . а поѣди княже к городу . ать мы ся бьемъ сами . съ Ізяславомъ . а кто нас будеть живъ . а прибѣгнетъ к тобѣ . а тогда ся затворимъ в городѣ с тобою и тако послаша князя своего прочь . а сами поѣхаша битися»²³.

Ярославові воеводи були не тільки професійними воїнами, але й вправними майстрами в письмі. Одному з них – Коснятину Сірославичу – навіть якось удалося вміло підробити князівську грамоту («съписавъше грамоту ложную») ²⁴. На думку О.Пріцака, «він володів різними стилями, зокрема стилем мови актів». Його кваліфікація дозволяла «підфальшувати грамоту князя, якщо того вимагала державна потреба»²⁵. Проте Ізбїгнев Івачевич був, мабуть, ще вправнішим, адже ж не випадково саме йому Ярослав Володимирович довірив очолити посольство до київського володаря, аби переконати того видати Івана Берладника. Із такою відповідальною справою міг упоратися надійний, не пов'язаний кровними узами з місцевим боярством, що симпатизувало Іванові, досвідчений, доброї канцелярської підготовки урядник княжого двору, можливо, його референдарій. Імперативи амбітного посідача галицького престолу перетиналися з його відданістю. Підготовка каральної експедиції в минуле задля полювання на Івана вимагала задокументованих свідочств підтвердження власницьких прав Володимирка і його спадкоємця Ярослава на утримувані ним галицькі волості. Усним їх обрамленням мали стати свідчення послів, делегованих до участі в київському трибуналі поважними володарями.

Хронологічні рамки цієї компіляції – називатимемо її «меморандумом Ярослава Осмомисла» – охоплюють порівняно невеликий період у межах 1144–1158 рр. Його прологом став стислий опис історії утвердження Володимирка в Галичі. Укладач чи редактор Київського зводу помістив його у вигляді короткого сповіщення під 1141 р. слідом за повідомленням про укладення шлюбу дочки київського князя Всеволода Ольговича з польським князем, поставлення на переяславську єпископію святителя Євфимія («сего же лѣта преставися оу Галичи Василкович Иванъ . и прия власть его Володимерко . сѣде во обою властью княжа в Галичи»²⁶).

Досі Володимирко княжив у Перемишлі, який отримав після смерті свого старшого брата Ростислава, віддавши Звенигород його синові Івану. Задністрянський Галич став старшим столом, столицею всієї Галичини, котра впродовж 1140-х рр., за словами М.С.Грушевського, опанувала Середнє Подністрів'я так, «що одною рукою сягає по київське Побужжя та на Погорину, а другою – в околиці Нижнього Дунаю»²⁷. Представлений у меморандумі розповіді про ворожнечу між Володимирком і його покривдженим небожем, що переросла у збройну сутичку, у Київському зводі передують повідомлення про конфлікт Володимира Галицького з київським князем Всеволодом Ольговичем.

²³ Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.466–467.

²⁴ Див.: Там же. – Стб.549.

²⁵ Прицак О. Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім». – К., 2007. – С.142.

²⁶ Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.308.

²⁷ Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т.2. – С.416.

Між ними перед тим було досягнуто якихось домовленостей, скріплених хресними грамотами. Але в 1144 р. вони розсварилися буцімто через те, що у Володимирі-на-Волині Всеволод посадовив свого сина Святослава («В то же лѣто розкогорася Всеволодь с Володимѣрком про сына оже сѣде сын его Володимири . и почаста на ся искати вины . и Володимерко изверже емоу грамотоу хрестъную . Всеволодь же с братею иде на нь»²⁸). До складу організованої Всеволодом коаліції ввійшли Ігор і Святослав Ольговичі, Володимир Давидович, Святослав Володимирович, Ізяслав та Ростислав Мстиславичі, Святослав Всеволодович, Борис і Гліб Всеволодковичі, Ростислав Глібович, а також польський князь Владислав («того же лѣта ходиша Ольговичи на Володимирька . Всеволод сь братома сь Игоремь Святославом . Давид Володимирь . и Вячеславъ . Володимеричъ . Мстиславича два Ізяславль Ростиславъ . и Святославъ Всеволодичъ . Всеволодовича два . Борисъ и Глѣбъ . и Глѣбовичъ Ростиславъ . и Володиславъ Лядський князь»²⁹). В Іпатіївському списку Київського літопису перша половина оповідання про цей похід на «многоглаголивого» Володимирка упущена. Воно читається в Лаврентіївському кодексі, що дозволяє довідатися про те, як розпочиналися воєнні дії:

«[...] всѣдоша на кони на Володимерка на Галич и остуда же Ізяслава Давидовича посла в Половцѣ повести ѣ на Володимера же . и совокупи вси князья Рускиѣ Всеволодь . и идее к Теревовлю . и выиде противу имъ Володимеръ весь совокупився . к Теревовлю . и Оутры приведъ . Бана королева оуя . и не могоша битися . зане бяшетъ межи има рѣка Серегъ . идоша обои подлѣ рѣку . за неделю къ Звенигороду . и на Рожни поли не могоша ся бити . зане Володимеръ стоя на Гольхъ горах... и иде Всеволод (в оригіналі помилково: Володимир – *В.Р.*) Звенигороду»³⁰.

Схоже, що оповідач був серед учасників цього походу. Відступаючи перед Всеволодом, чиє військо рухалося понад Серетом угору, Володимирко, – свідчить він, – пішов вододілом Дністра й Бугу та закріпився на узвишші Голих гір, що здіймалися над Звенигородом³¹. Тим часом наспів Ізяслав Давидович із половцями («приде же к нему (Всеволоду – *В.Р.*) Ізяславъ Давидовичъ с Половци . переем два города . Оушицю и Микулинъ»). Згадка про захоплення Ізяславом галицьких городів була цілком доречною в контексті загальної концепції меморандуму 1159 р.

Подальший виклад подій викликаний був, очевидно, необхідністю пояснити несприятливі для Володимира Галицького обставини, що спричинили його поразку у цій війні:

«И ста Всеволодь по сеи сторонѣ града . а Володимеръ ста об ону сторону шедъ с горы . а межю ими рѣка Бѣлка . и повелѣ имъ Всеволодь . чинити гати . комоуждо своему полку . и завтра . переидоша рѣкою . и взяша горы за Володимеромъ . Володимеръ же мя . яко к нему идоуть . и ста исполчивъсь передъ городом . на болоньи симъ же бяше . полком нѣлзѣ битися . с ними тѣсноти ради . зане бяху болога пришли . но оли на подѣ горы . тѣм же взидоша Роустии полци на горы . и заидоша от Перемышля и от Галича»³².

²⁸ Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.314–315.

²⁹ Там же. – Стб.315.

³⁰ Лаврентьевская летопись. – Вып.2. – Т.2. – Стб.311.

³¹ Про локалізацію Голих гір і місцезнаходження літописного Звенигорода див.: *Грушевський М.С.* Звенигород Галицький (історично-археологічна розвідка) // *Його ж.* Твори: У 50 т. – Т.6: Серія «Історичні студії та розвідки (1895–1900)». – Л., 2004. – С.394–395.

³² Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.315.

Піднявшись на узвишшя, полки Всеволода вийшли на галицьке військо з тилу. Це змусило занепокоїтися дружинників Володимира («видивше же то Галичане . сьчъноуша рекоуче .мы сде стоимы . в онамо жены наша возьмоуть»³³). Побоюючись паніки у своєму стані й можливого наступу Всеволода далі на Галич і Перемишль, Володимир змушений був вступити в переговори. Виверткий та хитрий галицький князь не до Всеволода відправив своїх послів, а до його брата Ігоря, кажучи: «Оже мя оумиришь сь братомъ . то по Всеволожи животѣ помогоу ти про Киевъ». Того ж дня під вечір мирну угоду було укладено. Отримавши чималу грошову компенсацію за воєнні витрати («и вда Всеволодоу Володимирко . за троудъ тысячу и четьреста гривенъ серебра»³⁴), Всеволод повернув галицькому князеві Ушицю та Микулин.

Важливим тут є фіксація власницьких прав Володимирка. Адже саме у цих і ще деяких інших городах Пониззя намагався 1159 р. утвердитися Іван Берладник³⁵. Мабуть, подібні спроби викроїти собі волості на південній околиці Теревовлящини мали місце й раніше, адже городяни тоді раділи появі князя в Наддністрянському краї.

У цій же літописній статті 1144 р. вміщено розповідь про спробу Івана Ростиславича захопити Галич. Змовники обрали для цього вдалий час. Після різдвяних свят, коли Володимирко подався на ловецькі забави, «послашася Галичане по Івана . по Ростиславича вь Звенигородъ и вьведоша к собѣ в Галичь». Дізнавшись про це, Володимирко, «свькоупи дружиною», пішов на нього війною:

«[...] и приде на нь к Галицю . и ста около города . и бяхуса крѣпко . и мнози падаху от обоихъ . и бишася оль з неделѣ . в неделю же мясопустною на ночь . высъоупи на нѣ Иванъ . с Галичаны . и много бишася . и побиша оу Івана дружини много . и застоупиша и от града . и нелѣзѣ бяше възвратитися емоу оу градъ . и пробѣже сквозѣ полкъ к Доунаю и отоуда полемъ прибѣже ко Всеволодоу Киевову . Галичане же всю недѣлю бишася по Иванѣ . с Володимиром . и ноужею отворишася . в неделю мясопустную . Володимеръ же вшедѣ в Галичь . многы люди исѣче . а иныя показни казньою злою»³⁶.

Ця стисла, насичена живими подробицями замальовка, на мою думку, належить перу місцевого галицького автора. Позбавлена слідів усної імпровізаційної техніки, вона охоплює короткий проміжок часу з чітко визначеними на його осі хронологічними реперами празникових днів.

Продовження галицького за походженням, як уявляється, тексту знаходимо в літописній статті 1146 р., що відкривається звісткою про організацію київським князем Всеволодом Ольговичем чергової коаліції³⁷ для походу на Галичину з метою добути Іванові його Звенигородську волость. Разом із попереднім це оповідання складало, гадаю, основний зміст меморандуму Ярослава Осмомисла. Його первісний текст у цій частині не узгоджено стилістично і вражено пропуском семи рядків після слів «и бысть многое множество вои . идоша к Галицю на Володимирка . и бысть дождь и стече снѣгъ Божимъ проиисломъ . и тако идиахоу на колихъ и на санехъ». Із подальшого

³³ Там же.

³⁴ Там же. – Стб.316. Іронічним обрамленням цього повідомлення («переди много глаголивъ . а послѣди много . заплатив») слід, мабуть, завдячувати редакційному втручання київського літописця.

³⁵ Див.: Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.497.

³⁶ Там же. – Стб.317.

³⁷ До її складу Всеволод залучив своїх братів, Ігоря і Святослава, якого залишив у Києві, Ізяслава й Володимира Давидовичів, В'ячеслава Володимировича, Ізяслава та Ростислава Мстиславичів, а також заручився підтримкою зятя – польського володаря Владислава II та ще й половецької кінноти.

викладу стає зрозумілим, що військо наблизилося до Звенигорода. Описуючи хід цієї програшної для покровителя Івана Берладника війни, автор у звичній для нього манері письма подає її хронологію, яка охоплює події трьох днів облоги й визначає внутрішню драматургію оповідання. Так, у перший день нападники спалили навколо міста острог. На другий день, бажаючи здатися, мешканці зібралися на вічові збори, жорстоко придушені воеводою галицького князя Володимирка Володаревича («створиша вѣче Звенигородьчи . хотяче ся передати и бѣ у нихъ воевода Володимиръ моуж Иванъ Халдѣвичъ . изома оу нихъ моужи з . и оуби я и кождо ихъ перетень наполь поверже . я . ись града . тем и загрози имъ . и начаша ся Звенигородьци отолѣ бити безъ льсти»³⁸). На третій день городяни відбили відчайдушну спробу коаліційного війська захопити місто («в з же день пристоупиша вси ко градуу . по зорямъ . бишася до поздньоѣ вечернѣ и зажгоша городъ въ трехъ мѣстехъ . гражане же Божию помощью оугасиша»). Автор цього повідомлення не приховує свого задоволення щасливим завершенням облоги, приписуючи порятунок Божому заступництву («Богъ же и святая Богородица избави городъ . отъ лютыя рати . и възваша . коури . иелисонъ . с радостью великою хваляще Бога и пречистую его матеръ»³⁹). Укладене ним в уста мешканців християнське молитовне звернення «Кирие елейсон» («Господи, помилуй») характерне для середньовічної польської літургійної практики⁴⁰, де це кількаразово повторюване призивання не перекладалося з грецької, а лише транслітерувалося.

Іван Ростиславич залишився без Звенигорода, і без якогось іншого наділу в Галицькій землі. Тяжко хворий Всеволод Ольгович уже нічим не міг йому зарадити. Після його смерті у серпні 1146 р. першорядними гравцями на політичній шахівниці Русі стали Ізяслав Мстиславич та Юрій Долгорукий. Між старшим онуком Володимира Мономаха і його молодшим сином розгорнулася запекла й довготривала боротьба за київський стіл, що точилася в 1146–1154 рр. Її перебіг покладено в основу найбільшого з-поміж повістєвих творів Київського літопису – про князя Ізяслава, складеного, на думку багатьох дослідників, київським боярином Петром Бориславичем. Із його іменем Б.О.Рибаків пов'язував два основних масиви літописних статей із постульованого ним великокнязівського літопису Ізяслава Мстиславича (1146–1154 рр.) та Рюрика Ростиславича (1176–1196 рр.). Літописною спадщиною Петра проголошується чи не більша половина всього обсягу Київського літописного зводу⁴¹. Утім, не думаю, що перу цього київського вельможі (та конокрада у вільний від літературних вправ час) належить лівова частина текстів Київського літопису.

Петро Бориславич і справді був, як ми вже бачили, серед тих «мужів», яких відрядили в Перемишль угорський король та Ізяслав (свої шатри вони встановили за містом на березі річки Вягри) з «чесним хрестом» до Володимирка, який мав заприсягтися й на тому цілувати хреста, «што Рускої землі волости . то ти възврати все . и Ізяслава тим не отлучити»⁴². Він був посланцем князя Ізяслава зі складеними тоді хресними грамотами до Володимирка в Галич. Описом цього посольства та обставин

³⁸ Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.320.

³⁹ Там же.

⁴⁰ У розповіді Галицько-Волинського літопису про Ярославську битву, уміщеній під 1249 р., зокрема, сповіщається: «Ляхъ крѣпко идоущимъ на Василка . керльшь поючимъ . сильнь гласъ ревоуе в полкоу ихъ» (див.: Там же. – Стб.803).

⁴¹ Див.: Рибаків Б.А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве»; Ето же. Пётр Бориславич: Поиск автора «Слова о полку Игореве». – Москва, 1991. – С.167–168. Пор.: Франчук В.Ю. Киевская летопись: Состав и источники в лингвистическом освещении. – К., 1986. – С.77–83.

⁴² Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.453.

раптової смерті галицького князя й завершується літописна стаття 1152 р. Проте в обох випадках їхня зустріч відбувалася не наодинці. Чому б й Ізбігневу Івачевичу не бути з-поміж свідків та учасників тих перемовин? Яскравий опис приїзду Петра до Галича, його переговорів із Володимиром, обставин смерті останнього не схожий на звіт київського боярина своєму князеві. Петро не міг ані бачити Володимира, ані чути мовлені ним слова після свого від'їзду з Галича. Приписуваний йому повістевий твір складено на основі різнорідних джерел, у тому числі галицького походження.

Тільки галицький автор здатен був представити Володимира Володаревича в образі братолюбця й миротворця. Він і пригадав виграшний для галицького князя епізод волинської війни 1149 р. між Юрієм Долгоруким та Ізяславом Мстиславичем. У той час, коли його брат Володимир знемагав у Луцьку від затяжної шеститижневої облоги міста військами Долгорукого, а сам Ізяслав зібрався виступити з міста Володимира на допомогу братові, Володимир Галицький рушив із Галича і став зі своїми полками на ріці Полоній між Володимиром і Луцьком, тим самим роз'єднавши їх («и тако разѣха ѿ . добрыи бо князь Володимиръ . братолюбиемъ свѣтятся . миролюбиемъ величяся . не хотя никому зла того дѣля межи ими ста хотя ѿ оуладити»⁴³). Посередницька роль Володимира у цьому конфлікті вивщується застосуванням дзеркального прийому прямої мови. Спочатку слово надається Ізяславові Мстиславичу, який відправив свого посла до Володимирка з проханням помирити його з Юрієм Долгоруким («Изяславъ же посла к Володимеру Галичьскому . свату Дюргеви . глаголя ему оуведи мя въ любовь . къ строеви моему и моему сватоу Дюргеви . азъ въ всемъ виноватъ перед Богом и перед нимъ»⁴⁴). Володимир радо відгукнувся на цей заклик. Успереч спротиву Юрієвого сина Ростислава та Юрія Ярославича, котрі перешкождали примиренню, він ще наполегливіше («князь же Галичьскыи Володимиръ болма слашеть к Вячеславу и къ Гюргеви и къ Изяславу ладя») домагався миру між ворогуючими сторонами, кажучи:

«Бог поставил насъ волостели . в мечь злодѣемъ и в добродѣтель благочестивымъ то како можемъ молитися къ създавшему насъ . отце нашъ остави . намъ прегрѣшения наша . якоже мы оставляемъ прегрѣшения наша (Мт. 6: 14) . сыновець ваю Изяславъ . акы от ваю рождень . передъ вами не твориться правъ . но кланяється и милости ваю хочеть . азъ же не просто ходатаи межи вами . ангела Богъ не сослеть . а пророка в нашѣ дни нѣгутъ . ни апостола»⁴⁵.

Оригінальна та несподівана кінцівка вкладеної в уста Володимирка «промови» спонукала істориків минулого добачати у цих словах інтелектуальну незалежність галицького князя й навіть говорити про його «інтелігентність». Очевидно, таким «інтелігентом XII ст.» був не «оборотний і вирахований, безоглядний і цинічний», словами М.С.Грушевського, Володимир Галицький⁴⁶, а прихильний до нього (у чому важко запідозрити київського боярина) місцевий майстер літературного письма.

Правомірно поставити під сумнів й авторство Петра Бориславича щодо вміщених у літописній статті 1150 р. свідчень про перебування Володимира на Київщині, куди він привів своє військо на допомогу Юрієві Суздальському. Петро не міг бути

⁴³ Там же. – Стб.391.

⁴⁴ Там же.

⁴⁵ Там же. – Стб.392.

⁴⁶ Він був прагматичним політиком, котрий «зручно йшов до могутності й сили, допомагаючи собі лисячим хвостом там, де не міг узяти вовчим зубом» (див.: *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т.2. – С.434).

очевидцем його зустрічі зі своїм сватом на околицях Києва поблизу «Олегової могили». У цей час Петро разом із сюзереном уже були в гущавинах Чортового лісу, що врятувало полки Ізяслава від посланих услід за ними кіннотників Святослава Всеволодовича й Бориса Юрійовича. Володимир тим часом поїхав уклонитися мощам святих мучеників князів-страстотерпців Бориса і Гліба до київського Вишгорода («и ѡха Володимиръ къ святыма мученикома . поклониться и тако поклонився святою мученику»). Після чого він повернувся до Києва, де відвідав три найголовніших храми («приѡха къ святои Софѣи . и отода ѡха . ко святѣи Богородици Десятиннѣи . и отуда ѡха къ святое Богородици Печерьскои манастирь»⁴⁷). Автор цих рядків, очевидно, супроводжував князя в його пересуванні містом. Він не міг не помітити настороженість мешканців («Кияне же оубоявшесе Володимира Галичьскаго»), зайнятих приготуваннями до інавгурації Юрія Долгорукого. Відразу після цієї церемонії відбулася його зустріч із галицьким князем («Дюрги же сѣде в Киевѣ . съимися с Володимеромъ . в Печерьскомъ манастири . и створиста любовь межи собою . велику»). Вони дійшли згоди, поділивши між собою волості на киево-волинському порубіжжі, що засвідчено в наступних рядках:

«[...] тогда же Володимиръ поиде . от Дюргя в Галичь . поя оу него сына Мьстислава . идущю же ему къ Дорогобужю . выбѣже Мьстиславъ Изяславичъ из Дорогобужа и иде к Лючьску къ строеви своему . Святополку . Володимиръ же отя города всѣ . ида . и приде к Лючьску . Святополкъ же и Мьстиславъ затворися в городѣ Володимеру приходившю и не може что створити . и иде в Галичь . а Мьстислава Дюргевича посадиша в Пересопници»⁴⁸.

Володимирко прибрав до своїх рук Погорину, що стало потім предметом тяжби з Ізяславом Мстиславичем. Той шукав заступництва Андрія Юрійовича, якому батько дав Туров, Пінськ і Пересопницю («а проси ми оу отца волости Погориноу [...] стрый ми волости не дасть . не хочеть мене в Руской земли . а Володимиръ Галичкои . по его велению волость мою взялъ и опять к Володимерю моему хочеть прити на мя»⁴⁹). Він скаржився на Володимира Галицького також угорському королю, дорікаючи зятеві: «Ты ми еси самъ рекль . якоже Володимиръ не смѣеть головы въсклонити . я же есмь Гюргя ис Києва выгналъ и Гюрги передо мною бѣгаеть . а Володимиръ пришедъ свѣчася со Ольговичи . и погналъ мя ис Києва»⁵⁰. Угорський володар, почувши це, почав ладнати своєї військо й невдовзі рушив у похід на Русь, щоб провчити Володимира («а вѣдался будетъ Володимиръ кого заемъ»). Та Володимир мав в Угорщині «своїх людей». Ці «приятелі», як називає їх літописець, прислали галицькому князеві вістку про те, що через Карпати на нього йде король. Отримав він її поблизу Белза. Відтак галицький князь покинув тут свої громіздкі обози й чимдуж подався навперейми угорському війську до Перемишля («Володимиръ же в то веремя стояше оу Белза . и ту оуслышавъ оже король оуже вшелъ в Гору . и ту поверга возы свои . а самъ гна съ дружиною своею к Перемышлю»). Тим часом, королівські загони вже встигли захопити Володимирове місто Санок і багато сіл в околицях Перемишля.

⁴⁷ Ипатьевская летопись. – Т.2. – Стб.403.

⁴⁸ Там же. – Стб.403–404.

⁴⁹ Там же. – Стб.405.

⁵⁰ Там же.

«Володимеръ же то видѣвъ оубояся . и послаша архиепископу Кукнишеви и ко инѣма двѣма пискупами . и къ мужемъ королевимъ . и тако домолився и вда золото много и оумъзди я . да быша воротили короля и тако оумоливша короля поити домовъ . король же послуша ихъ поча молвити се ныне же оуже есть не веремя . рѣкы ся смерзываютъ . а подемъ домови . оже оуже рѣкы ся оустановятъ . а тогда како ны с ними Бог дастъ . бяшетъ бо о Дмитровѣ дни оуже . король же то рекъ поиде . много зла створивъ Володимеру . и земли его»⁵¹.

Підозрювати галицьке походження цього фрагмента літописного тексту спонукає наявність діалектизмів («поити домовъ», наприклад) та характерний дляповідомлень галицького циклу спосіб їх жорсткої хронологічної прив'язки («бяшетъ бо о Дмитровѣ дни», тобто 26 жовтня).

Навесні 1151 р. угорський король відправив до Ізяслава Мстиславича 10-тисячне військо, з яким той вирушив із Володимира-на-Волині в новий похід на Київ. Шлях пролягав через околиці Пересопниці, Зарічеськ, Дорогобуж, через річку Горину на Корчеськ. Вірний своєму союзницькому обов'язку Володимир Галицький, з'єднавшись з Андрієм Юрійовичем біля Мильська, разом із дорогобужьким князем Андрієм Володимировичем подалися вслід за Ізяславом («пустиста сторожи перед собою а сама пойдоста по ним»⁵²). Невідомо ким зроблений опис стрімкого маршу Ізяславового війська на Київ вирізняється неабиякою літературною майстерністю. Розповідь сповнена подробиць організації польового побуту. У ній яскраво змальовано нічну атаку на Білгород брата Ізяслава Володимира, панічну втечу звідти сина Юрія Долгорукого Бориса до батька в Київ і далі до Городця на Дніпровському Лівобережжі. Вона завершується описом тріумфу Ізяслава й кінських перегонів, улаштованих уграми по обіді на Ярославів дворі. Слідом за цим укладач Київського літопису вмістив текст, що виказує, незважаючи на його деформованість, руку галицького автора:

«Володимеру же того не вѣдущю съ Андрѣем и стага оу Мичьска и пославша сторожѣ и испыгаста . оже Дюрги оу Городьци оуже . а Изяславъ Киевѣ . слышавъ же Володимеръ Галичьскои . оже Изяславъ оуѣхаль оу Киеве . а Гюрги выбѣглъ ис Киева . Володимеръ же рече Андрѣеви Гюргечи . и Володимеру Андрѣевичю . како есть княжение свата моего . аже рать на нь из Володимира идетъ а како того не оувѣдати . а ты сын его сѣдиша Пересопници . а другыѣ Бѣлгородѣ . како того не оустеречи . и рече съ гнѣвомъ къ Андрѣеви Гюргевичю . оже тако княжите съ своимъ отцем а правите сами а я не могу на Изяслава один поити . Изяславъ вчера со мною хотѣлъ ся бити . на вашего отця ида . а на мя ся оборачивая лова ся бити со мною . аже нене вѣхавъ въ всю Рускую землю . а не могу азъ один на нь поѣхати . и то рекъ възвратися в Галич [...] Андрѣеви рече и Володимеру . а вы поѣдъта ко своему отцю Андрѣи же и Володимеръ . поѣхаста туда на оусте Припети . на Давыдову боженку . отголѣ же ѣхаста въ Острьскии городокъ къ отцю своему Дюргеви»⁵³.

Початок і завершення цієї тиради ушкоджено втручанням укладача Київського літопису, який розірвав її вставкою про вимогу Володимирка грошової контрибуції

⁵¹ Там же. – Стб.406.

⁵² Там же. – Стб.411.

⁵³ Там же. – Стб.416–417.

від громади порубіжного города Мичська: «[...] и рече Мичаномъ дайте ми серебро что вы азъ хочю . паки ли я възму вы на щить они же не имѣяхуть дати . чего оу нихъ хотяше . они же емлюче серебро озоу оушью и съ шии . сливаюче же серебро даяхоуть Володимеру Володимеръ же поймавъ серебро и поиде такоже емля серебро по висимъ градомъ . оли до своеи земли»⁵⁴.

Більша частина літописної статті 1151 р. присвячена докладному опису чергової спроби Юрія Суздальського захопити Київ. У контексті цієї історії Володимирко згадується лише у двох епізодах. Ідеться про запізнення його з галицькою поміччю Юрію («Володимеръ же Галичський пошель бяшетъ к Гюргеви свату своему в помочъ . егоже и надѣяшетъся . и якоже бы оу Божьскаго ту бы ему вѣсть . оже Вячеславъ и Изяславъ и Ростиславъ побѣдили суть Гюргя . и Половци его избиша . яко же слыша то Володимеръ . и так осо тцаниемъ оборотятся поиде к Галичю») та здобуту ним перемогу біля города Сапогиня над уграми, яких вів до Києва на допомогу батькові Мстислав Ізяславич⁵⁵. Джерело походження цих звісток визначити складно.

Перемога над Юрієм розв'язала Ізяславові Мстиславичу руки в боротьбі з його запеклим ворогом Володимирком. Зібравши чимале військо, до якого приєдналися полки В'ячеслава Юрійовича, братів Володимира і Святополка Мстиславичів, Володимира Андрійовича Пересопницького, київський князь повів їх на захід до річки Сян, де біля Ярослава з'єднався з угорцями. Як пам'ятаємо, у битві під Перемишлем галицькі сили зазнали нищівної поразки. Володимиркові пощастило більше. Він не поліг на полі бою, а разом з Ізбїгневом Івачивичем прорвався через ворожі загони до Перемишля. Тут відбулося його замирення з Ізяславом й угорським королем та церемоніал складання присяги з цілуванням хреста св. Стефана. Щойно повернувшись у свій Володимир, Ізяслав послав посадників у Бужськ, Шумськ, Тихомль, Вигошев і Гнойницю, але цих міст Володимирко йому не віддав. Отож після придушення чергової спроби Юрія Долгорукого утвердитися в Києві Ізяслав Мстиславич відрядив Петра Бориславича до Галича. Чим закінчилася ця подорож ми вже знаємо.

Розглянемо літописну розповідь про останній для Ізяслава похід на Галич. Вона складає основний зміст статті 1153 р. Київського зводу. Оповідач виказує добру обізнаність зі складом організованої Ізяславом коаліції, часом її виступу в похід і топографічними прикметами, що визначають напрямок їхнього руху.

«Томъ же лѣтъ . Изяславъ Мьстиславичъ . нача dospѣвати на Ярослава Володимирича . къ Галичю . и якоже бы трьми недѣлями до мясопуць (за три неділі до м'ясниць, що припадало на середину січня 1154 р. – *В.Р.*) и поиде Изяславъ скупя силу свою на Галичъ и Вячславъ полкъ поя съ собою . Изяславъ Давидовичъ пусти с ним свои полкъ . и сынъ его Мстиславъ приде с Переяславськимъ полком . и вси Чернии Клобуки»⁵⁶.

На киево-волинському прикордонні поблизу Тихомля до них приєдналися війська Ізяславових братів – Володимира з Дорогобужа і Святополка з Володимира. Дочекавшись прибуття полків Володимира Андрійовича із Берестя вони рушили в напрямку міста Володимира («и тако скупяся . всѣ оу Володимира

⁵⁴ Там же. – Стб.417.

⁵⁵ Там же. – Стб.440–442.

⁵⁶ Там же. – Стб.465.

поиде къ Станкову . и ту же Галичьскіи князь вышелъ полкы . своими Изяславъ же пусти Володимира Андрѣвича и сына своего Мъстислава . и Чернїи Клобуку бится с ними . о рѣку . о Сереть»). А сам Изяслав повѣ свои силы до Теробовлі.

«Оутрии же день Федоровы неделѣ (тобто у середині лютого – *В.Р.*) въ вторник переиде рѣку Сереть . и бысть въ тѣ день мъгла велика . яко не видити до конецъ копя Изяславъ перешедъ ту и ста . и бысть къ Ярославу Галичкому вѣсть вечеръ . оже Изяславъ идеть к Теробовлю и то слышавъ Ярославъ . поиде через Сновь к Теробовлю и не оутяже къ бродомъ . Изяславъ бѣ перешель до них рѣку Сереть и сторожеве же Изяслави видивши полкы Галичьскія пригнавши повѣдаша Изяславу . Изяславъ же исполци полкы своя . поиде противу и якоже быша близъ себе . и Богъ разгна мъглу и бысть ясно . и тако сташа полци межи собою зряща на ся»⁵⁷.

Готуючись до вирішального зіткнення з військом Ізяслава, Ярославіві воеводи («мужі галицькі») відіслали свого князя з поля бою до міста. Опис самої битви вміщено далі:

«И ступишася полци и бысть сѣца зла и бишася от полудне до вечера . и бѣ межи ими смятение . и не видяхуть котории суть побѣдили . Изяслав женяшетъ Галичаны . а братья его бѣжаша . и тако побѣже Святополкъ Володимирьскїи князь и по немъ и Володимеръ Мъстиславичъ . и Мъстиславъ Изяславичъ . а Изяславъ ту и ста на полчици на ночь . а Галичане вѣбѣгоша тогда в город свои . Теробовель . Изяславъ же изоима Галичьскія мужи . а Галичане изомаиаша Изяславих на розгонѣ . и остася Изяславъ с маломъ дружины . на полчиши . и постави стяги Галичьскія . и поидоша Галичане подъ свои стяги . изоимаша множество колодникъ . на ту же ночь оубоявъся Изяславъ . зане бѣ остался с малом дружины на полчиши . река да не съвкупятся на нас из города . боле бо бяшетъ . колодникъ его дружины . и видѣ многое множество колодникъ . Галичанъ вязячи и тако повелѣ сѣчи а лутшии мужи со собою поя . оутрии же день Изяславъ же Мъстиславичъ . поиде въ Киевъ оу домъ свои . зане братя его и дружина его разбѣглися . бяхуть . Бысть плачь великъ по всеи земли Галичьстѣи»⁵⁸.

Розповідь про хід війни 1154 р. між Ізяславом та Ярославом постає дзеркальним контрапунктом опису зимової війни 1144 р. його батька з Іваном Берладником. Оповідач ніби знаходить у цій історії раніше обірвану нитку, щоб надати їй завершеності й замкнути коло подорожі в кулуари минулого.

Проте місія Ізбїгнева Івачевича не мала успіху. Представлені ним 1159 р. матеріали, а також багатоголосся делегованих «мужів» не переконали київського князя в необхідності видати Івана. Він, за словами літописця, переспорив їх усіх («Изяславъ же припрѣ (препрѣвъ) всих . и отвѣтъ . имъ давъ . отпусти я»⁵⁹). Переполоханий Берладник тим часом подався в половецькі степи й далі на Нижній Дунай, звідки

⁵⁷ Там же. – Стб.466.

⁵⁸ Там же. – Стб.467–468.

⁵⁹ Там же. – Стб.497.

здійснив успішний рейд проти галицьких городів Ушиці та Кучелемина⁶⁰. Ретельно підготовлена Ярославом Осмомислом акція провалилася. Дипломатична поразка галицького князя набула великого розголосу, відізавшись глузливо-іронічним відлунням у «Слові про Ігорів похід»⁶¹.

Як і коли завершилася кар'єра на галицькому княжому дворі Ізбігнева Івачевича невідомо. Хронологічний діапазон згадок його в літописі охоплює вісім років (1151–1159 рр.). Його участь у створенні галицької компіляції була ситуативною. Гіпотетичний «меморандум Ярослава Осмомисла» не був цілісним літературним твором, а являв собою підбірку пам'ятних записів. Представлені Ізбігневом Івачевичем 1159 р. в Києві вони, проте, не були, як уявляється, приречені на безвісність. Ними скористався укладач чи пізніший редактор Київського літописного зводу, ущільнивши їх у серію галицьких звісток на хронологічному проміжку 1144–1158 рр. свого грандіозного твору⁶². Ці ранні галицькі свідчення не демонструють, як уже зазначалося, слідів імпровізаційної словесної техніки, притаманної природі «усних джерел». Вони однозначно не були скроєні з підслуханих розмов галичан на княжому дворі чи з пліток, зібраних на київських торжищах.

REFERENCES

1. Hrushevskiy, M.S. (1992). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. V 11 t., 2. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Hrushevskiy, M.S. (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury*. V 6 t., 9 kn., 3. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M.S. (2004). Zvenyhorod Halyskyi (istorichno-arkheolohichna rozvidka). *Tvory*: U 50 t., 6: *Seriia "Istoryebni studii ta rozvidky (1895–1900)"*. Lviv. [in Ukrainian].
4. Kashtanov, S.M. (2013). Est li u medievista "ustnye istochniki"? *Drevneishie gosudarstva Vostochnoj Evropy: 2011 god: Ustnaya traditsiya v pismennom tekste*. Ed. G.V.Glazyrina. Moskva. [in Russian].
5. Konovalova, I.P., Perkhavko, V.B. (2000). *Drevnyaya Rus i Nizhnee Podunave*. Moskva. [in Russian].
6. Kotlyar, N.F. (2013). Galitskaya traditsiya v kievskom svode XII v. *Drevneishie gosudarstva Vostochnoj Evropy: 2011 god: Ustnaya traditsiya v pismennom tekste*. Moskva. [in Russian].
7. Litskevich, A.U. (2009). "Memoryal Vitauta" – pershaya khronika Vyalikaho knyastva Litouskago. *Belaruskaya dumka*, 2. Minsk. [in Belorussian].
8. Litskevich, O. (2019). "Letopisets velikikh knyazey litovskikh" i "Povest o Podolye": opyt kompleksnogo kriticheskogo razbora. *Studiorum slavonicorum orbis*, 16. Sankt-Peterburg. [in Russian].
9. Petehyrych, V.M. (1982). Arkheolohichni dzherela pro pisemnist na pivdenno-zakhidnykh zemliakh Kyivskoi Rusi. *Kyivska Rus: kultura, traditsii*. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Pritsak, O. (2007). *Koly i kym bulo napsyano "Slovo o polku Ihorevim"*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Rybakov, B.A. (1972). *Russkie letopistsy i avtor "Slova o polku Igoreve"*. Moskva. [in Russian].
12. Rybakov, B.A. (1991). *Petr Borislavich: Poisk avtora "Slova o polku Igoreve"*. Moskva. [in Russian].
13. Rychka, V.M. (2007). Yaroslav Volodymyrovych Halyskyi: chomu "Osmomysl"? *Ruthenica: Sbornichnyk srednovichnoi istorii ta arkheolohii Skhidnoi Yevropy*, VI. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Tolochko, P.P. (2005). *Davnoruski litopysy i litopystsi X–XIII st.* Kyiv. [in Ukrainian].
15. Franchuk, VYu. (1986). *Kievskaya letopis: Sostav i istochniki v lingvisticheskom oveshbenii*. Kiev. [in Russian].

⁶⁰ Зазнавши поразки у цій війні, Іван Берладник опинився у грецькій Солуні, де й помер. Звістку про його смерть уміщено в літописі під 1162 р.: «Том же летѣ . преставися князь Иванъ Ростиславичъ . рекомый Берладникъ . в Селуни . и ини тако молвахуть яко съ отравы бѣ ему смѣрть» (див.: Там же. – Стб.519).

⁶¹ Докл. див.: *Ричка В.М.* Ярослав Володимирович Галицький: чому «Осмомисл»? // *Ruthenica: Щорічник середньовічної історії та археології Східної Європи*. – Т.VI. – К., 2007. – С.345–350.

⁶² У подібний спосіб наприкінці XIV ст. набув літературного життя так званий «Меморіал Вітовта» – промова покритого Ягайлом литовського князя, виголошена близько 1390 р. перед достойниками Тевтонського ордену. Складений від його особи документ («Справа Вітовта проти Ягайла і Скіргайла») було покладено в основу початкової частини першої хроніки середньовічної Литви – «Літописця великих князів литовських» (див.: *Ліцкевич А.У.* «Меморіал Вітаута» – перша хроніка Вялікаго княства Літоускаго // *Беларуская думка*. – 2009. – №2. – С.92–96; *Ліцкевич О.* «Летописец великих князей литовских» и «Повесть о Подолье»: опыт комплексного критического разбора. – Санкт Петербург, 2019 [Studiorum slavonicorum orbis; вып.16]. – С.159–173).

Volodymyr RYCHKA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Chief Research Fellow,
Sector of Research on the History of Kyivan Rus,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), wolr@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8037-4106>

Memorandum of Yaroslav Osmomysl (About the Origin of the Early Halych Notes of the *Kyiv Chronicle* of the Twelfth Century)

Abstract. The article considers a set of early Halych notes of the *Kyiv Chronicle* of the 12th century. **Aim of the work** is to establish their origin and probable ways of penetration into the chronicle. **The methodological principle** of the study is determined by the universal principle of historicism with its inherent methods of hermeneutic procedures and the content of the analysis of the Halychian written evidence of 1144–1158 of the *Kyiv Chronicle* from the one compiled in Halych in the late 50^s of the 12th century is put forward. A selection of texts, tentatively named by the author of the memorandum of Yaroslav Osmomysl. **Conclusions.** The impetus for the creation of a series of scattered memoirs was the claim of the Halych prince to put an end to the claims of his cousin Ivan Rostyslavych (Berladnyk) to his share of possessions in the Halych land. Enlisting the support of influential Rus and Polish princes and the Hungarian king, Yaroslav sent his envoy Izbigneu Ivachevych to Kyiv in 1159 in order to obtain the extradition of Ivan Berladnyk. This mission required him to draw up a series of documented certificates to confirm Yaroslav Volodymyrovych's property rights to the Halych parishes he held. Their oral framing was to be the testimony of the ambassadors delegated to participate in the Kyiv tribunal. Although the action carefully prepared by Yaroslav Osmomysl failed ingloriously, the "dossier" submitted by his envoy in Kyiv did not appear to be doomed to obscurity. It was used by the compiler of the *Kyiv Chronicle*, consolidating it into a series of Halych notes from the chronological period 1144–1158. Contextualized among other narrative plots of the chronicle, they do not show traces of improvisational verbal technique inherent in the nature of "oral sources".

Keywords: *Kyiv Chronicle*, Halych notes, Izbigneu Ivachevych, memorandum of Yaroslav Osmomysl, Halych, Ivan Berladnyk.